

Maciej Nawacki, Joanna Nawacka

Z obserwacji nad kontekstowym rozumieniem tekstu prawnego jako podstawą translacji

Acta Polono-Ruthenica 12, 145-159

2007

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Maciej Nawacki, Joanna Nawacka
Olsztyn

Z obserwacji nad kontekstowym rozumieniem tekstu prawnego jako podstawą translacji

Językoznawstwo dostarcza naukom prawnym użytecznych narzędzi rozumienia i interpretacji tekstu. Problematyka języków specjalistycznych, jakimi są język prawny i prawniczy, w tym zagadnienia przekładu tekstów prawa, tekstów prawniczych, zajmuje jednakże stosunkowo niewiele miejsca w pracach językoznawczych¹. W odróżnieniu od tekstów sporządzonych w innych językach specjalistycznych translacja tekstu prawa musi uwzględniać fakt, iż jego odbiór przez receptora dokonuje się w dwóch warstwach: deskryptywnej i dyrektywnej². Istnienie dwóch poziomów recepcji tekstu prawnego stanowi o stopniu trudności jego translacji, zagadnienia przekładu tekstu prawnego czyni zaś ciekawym polem badań dla językoznawcy.

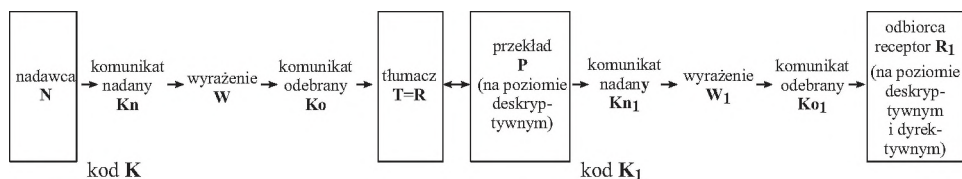
W obrocie prawnym przekraczającym granice kraju dominują teksty prawa sporządzane w językach państw sąsiednich. O ile przekład z języków obowiązujących w Unii Europejskiej na język polski jest ułatwiony i uproszczony dzięki równoważności konwencjonalnej terminów³ – narzucanej z racji funkcjonowania w jednym systemie prawa europejskiego, to przekład z języków państw pozostających poza wskazanym systemem z tego ułatwienia nie korzysta. Prezentowany artykuł przedstawia zarys problematyki związanej z translacją tekstu prawa, korzysta przy tym z przekładów tekstów prawnych z języka prawnego rosyjskiego na język polski. Opisuje również metodę kontekstualnego rozumienia tekstu prawnego i doboru terminów języka ogólnonarodowego jako równoważnych bądź ekwiwalentnych terminom tłumaczonym. Metodę istotną z racji odbioru tekstu prawnego przez tłumacza na poziomie deskryptywnym.

¹ Tak też J. Pieńkos, *Podstawy juryslingwistyki. Język w prawie – prawo w języku*, Warszawa 1999, s. 19–20, 35. Badania języka prawnego prowadzone były dotychczas głównie przez logików w ramach semiotyki logicznej i prawników przy wykorzystaniu metod logicznych. Por. A. Malinowski, *Polski język prawny. Wybrane zagadnienia*, Warszawa 2006, s. 38–43.

² Por. M. Zieliński, *Wykładnia prawa. Zasady. Reguły. Wskazówki*, Warszawa 2002, s. 85.

³ Por. J. Pieńkos, op. cit., s. 39, 187–198.

Proces przekładu tekstu prawnego można przedstawić według następującego schematu:

Droga, jaką przechodzi tekst prawny od nadawcy N do receptora R, została zbudowana w oparciu o ogólny schemat komunikacji językowej⁴. Dla przejrzystości zrezygnowano z zamieszczenia na rysunku kanału językowego, którym z racji materii podlegającej przekładowi jest nośnik pisemny komunikatu. Element pisemności dominuje bowiem w komunikacji językowej, jaką jest przekaz tekstu prawa, marginalizując cechy ustne.

Nadawcą N w schemacie jest ustawodawca, szerzej prawodawca obcy – wysyłający komunikat językowy Kn przy wykorzystaniu kodu K, którym jest język narodowy nadawcy. Komunikat nadany jest redagowany w wyrażeniu W, które następnie podlega recepcji jako komunikat odebrany Ko. Specyfiką tekstu prawnego jest to, iż na przesyłany komunikat językowy Kn składają się normy prawne odczytywane następnie w drodze wykładni. Normy prawne w dużym uproszczeniu to wypowiedzi dyrektywne, określające w swej treści adresata, skierowany do adresata nakaz bądź zakaz zachowania się w danych okolicznościach. Odbiór tekstu prawnego na poziomie deskryptywnym, tj. na poziomie językowym, poziomie przepisów prawnych⁵, poprzedza recepcję na poziomie znaczeniowo głębszym – dyrektywnym, na którym wymagane jest dla oznaczenia norm prawnych zastosowanie swoistych reguł wykładni, reguł walidacyjnych, gdzie treść odbieranej normy częstokroć odbiega od znaczenia językowego wyrażen W, w których przekazywany jest komunikat nadany⁶.

⁴ Por. J. Pieńkos, op. cit., s. 83; M. Zieliński, op. cit., s. 49.

⁵ Dla potrzeb pracy przyjęto, iż przepis prawny to najmniejsza jednostka redakcyjna aktu prawnego.

⁶ W doktrynie prawniczej rozróżniane są dwa języki składające się na język prawny: język przepisów prawnych i język norm prawnych (por. M. Malinowski, op. cit., s. 19). Nie sposób jednakże zgodzić się z tego rodzaju rozróżnieniem. Prawodawca nadaje bowiem jeden komunikat przy zastosowaniu jednego kodu, którym jest język prawny. Nie nadaje dwóch i więcej komunikatów, w dwóch językach. Dopiero odbiór następuje na dwóch poziomach. Odbiór na poziomie dyrektywnym jest wynikiem złożonego procesu wykładni, która obejmuje również wnioski z norm o normach: *a fortiori*, *a contrario*, *analogia*. Odbiór na poziomie dyrektywnym jest jednakże odbiorem tego samego komunikatu nadanego w tym samym kodzie, co na poziomie deskryptywnym, jedynie przy zastosowaniu reguł wykraczających poza reguły rozumienia języko-

Odbiorcą tekstu prawnego jest zatem z założenia adresat normy prawnej posługujący się tym samym kodem, co nadawca, aczkolwiek zwykle nie dysponujący tożsamą kompetencją socjolingwistyczną⁷. Sytuacja, w której odbiorca nie rozumie nadanego komunikatu, nie przypisuje treści wyrażeniu W, skutkowałaby bowiem nieskutecznością prawa, czyniłaby prawo martwym. Posługiwanie się odmiennym kodem przez nadawcę niż właściwy odbiorca stanowiłoby również naruszenie aktualnych standardów państwa prawnego, byłoby sprzeczne z założeniem racjonalnego prawodawcy. Prawodawca racjonalny posiada zaś wiedzę obejmującą wszystkie reguły języka, w którym formułuje przepisy⁸.

W sytuacji przekładu receptorem jest jednakże tłumacz T, który nie jestem adresatem normy prawnej. Można pokusić się o stwierdzenie, iż tłumacz jest odbiorcą zastępczym. Rozwiązaniem idealnym z punktu widzenia skuteczności przekładu byłaby zatem postawa tłumacza wyrażająca się w zrozumieniu wyrażenia W, tak jak właściwy receptor [T=R]. Postawa ta zakładałaby jednakże konieczność posiadania przez tłumacza kompetencji nie tylko językoznawczych, sprowadzających się do odbioru tekstu na poziomie deskryptywnym, ale również kompetencji prawniczych pozwalających na odbiór na poziomie dyrektywnym. Inaczej mówiąc, tłumacz musiałby być prawnikiem lub posiadać umiejętności z danej, częstokroć wąskiej dziedziny prawa, pozwalające na prawidłową rekonstrukcję normy prawnej. W rzeczywistości nawet odbiorca właściwy częstokroć jest zmuszony do korzystania z pomocy prawnika w odbiorze skierowanego do niego komunikatu, jego odbiór jest ograniczony do poziomu deskryptywnego.

Tłumacz dokonuje przekładu określonego aktu prawnego, jego części bądź co najwyżej jednocześnie kilku aktów. Również z tej przyczyny odbiór przez niego komunikatu ograniczony jest do poziomu deskryptywnego. Prawidłowe odczytanie normy prawnej zakłada bowiem stosowanie reguł walidacyjnych, tj. dyrektyw obowiązywania normy prawnej w odniesieniu do innych aktów prawnych wyższej lub niższej rangi, aktów wcześniejszych bądź późniejszych, tj. aktów, które z uwagi na istniejące między nimi a aktem tłumaczonym zależności wyznaczane tożsamymi albo przynajmniej częściowo pokrywającymi się zakresami regulacji, mogą ograniczać zakres znaczeniowy określonych wyrażeń

wego. Normy są nadawane w tym samym komunikacie, przy zastosowaniu tych samych wyrażeń, co przepisy. Rekonstrukcja norm, przy zastosowaniu swoistej składni, odbywa się natomiast nie w języku prawnym, rozumianym jako język aktów prawnych, ale w języku prawniczym. W tym ujęciu język norm prawnych jest metajęzykiem w stosunku do języka prawnego.

⁷ Por. J. Pieńkos, op. cit., s. 84.

⁸ Przyjęte dla potrzeb artykułu założenie racjonalnego prawodawcy ogranicza się wyłącznie do jego kompetencji socjolingwistycznej, nie jest równoznaczne z konstruktem tzw. prawodawcy idealnego bądź doskonałego. Por. M. Zieliński, op. cit., s. 83.

składających się na komunikat nadany w stosunku do ich ekstensji w języku ogólnonarodowym bądź nadawać znaczenie zgoła odmienne. Mogą również czynić tłumaczenie danego aktu, jego części dla potrzeb stosowania zbędnym z uwagi na jego uchylenie.

Normy prawne mogą być syntaktycznie rozczłonkowane w przepisach aktu prawnego, ale także zawarte w przepisach rozsianych po różnych aktach prawnych, co charakterystyczne jest m.in. dla norm o charakterze kompetencyjnym⁹. Także stosowanie reguł wykładni systemowej, funkcjonalnej, celowościowej prowadzi do przełamania znaczenia językowego wyrażenia, wymaga zaś znajomości aktów prawnych, w tym nie podlegających tłumaczeniu, a nawet aktów spoza danej dziedziny prawa. Tłumacz nie przekłada systemu prawnego na system prawny w innym kodzie językowym, tym samym ze wykazanych przyczyn jego recepcja będzie ograniczona do warstwy deskryptywnej aktu prawnego podlegającego przekładowi.

Odbiór dokonany przez tłumacza w warstwie deskryptywnej skutkuje dokonaniem przekładu również w warstwie deskryptywnej. Tłumacz nie dokonuje przekładu normy prawnej z kodu K na kod K. Przekładowi podlegają przepisy o różnej postaci syntaktycznej z kodu K na przepisy w odpowiadającej im postaci syntaktycznej w kodzie K_1 . Przekład tekstu prawnego musi jednakże uwzględniać, iż odbiór komunikatu nadanego przez tłumacza Kn_1 będzie dokonany przez odbiorcę właściwego R_1 , który już odbioru będzie dokonywał zarówno na poziomie deskryptywnym, jak też głębszym znaczeniowo dyrektywnym. Prowadzi to do ciekawej konstatacji, iż komunikat nadany przez tłumacza Kn_1 , zawierający te same wyrażenia W_1 , nie będzie równoznaczny komunikatowi odebranemu Ko_1 . Nie oznacza to sytuacji niezrozumienia komunikatu nadanego przez receptora; odbiorca prawidłowo będzie identyfikował treść komunikatu nadanego z komunikatem przez niego odebranym, będzie jednakże tę treść identyfikował na poziomie deskryptywnym. Treść zaś na poziomie dyrektywnym komunikatu odebranego Ko_1 winna być adekwatnie identyfikowana z treścią komunikatu nadanego Kn od pierwotnego nadawcy, którym jest prawodawca obcy. Znajduje to uzasadnienie chociażby w nakazie stosowania reguły wykładni mówiącej, by nadawać znaczenie określonym odbieranym terminom obowiązujące w danej dziedzinie prawa.

Sprowadzając wskazaną regułę do sytuacji przekładu, receptor dla odbioru tekstu prawnego w warstwie dyrektywnej obowiązany jest nadawać odbieranym

⁹ Problematykę syntaktycznego rozczłonkowania norm w przepisach prawnych przedstawia M. Zieliński, *op. cit.*, s. 103–114.

terminom nie takie znaczenie, jakie obowiązuje w dziedzinie prawa wchodzącej w skład systemu prawa rodzimego odbiorcy, ale takie, jakie obowiązuje w dziedzinie prawa wchodzącej w skład systemu prawa rodzimego nadawcy. Skutkuje to częstokroć koniecznością nadawania terminom znaczenia odmiennego niż wynikające z odbioru w warstwie deskryptywnej, wbrew intuicjom prawniczym. Dotyczyć to będzie w szczególności terminów języka ogólnonarodowego, których się nie definiuje, a ich rozumienie może być odmienne w kręgu danych kultur prawnych. Nie podlegają zaś temu terminy specjalistyczne składające się na daną nomenklaturę, gdyż terminy te zwykle są definiowane przez prawodawcę, dotyczą ich również konwencje terminologiczne.

Opisane granice procesu tłumaczenia tekstu prawnego nie dają jednakże podstaw do twierdzenia, iż przekład nie jest w ogóle możliwy, ani nie wskazują na ograniczenie roli tłumacza. Dokonując odbioru komunikatu w warstwie deskryptywnej, tłumacz tym bardziej musi dopełnić staranności przekładu w warstwie deskryptywnej, by umożliwić zrozumienie komunikatu na dwóch poziomach – deskryptywnym i dyrektywnym. Rola tłumacza ulega również rozszerzeniu o pomoc, jaką musi udzielić odbiorcy, który w celu odbioru tekstu prawnego w warstwie dyrektywnej potrzebuje częstokroć dodatkowych informacji odnośnie do kultury i języka, tj. do kodu, w jakim nadano pierwotnie komunikat. Do zrozumienia tekstu nadanego konieczne bywa rozszerzenie zakresu tłumaczeń o inne akty prawne czy też orzeczenia sądowe odnoszące się do aktu, teksty doktryny prawniczej.

Nadawca komunikatu, jak było to już wyżej wspomniane, posługuje się kodem, którym jest język narodowy i jego gramatyka, a ściślej – odmianą języka ogólnonarodowego, jaką jest język prawny. Takie zjawiska językowe, jak polisemia, dwu- lub wieloznaczność, są w przypadku języka prawnego absolutnie niepożądane. Język prawny z założenia jest bowiem językiem ostrym, w którym dochodzi do eliminacji wieloznaczności w celu uzyskania klarowności przekazu, aczkolwiek eliminacja całkowita nie jest możliwa, a w niektórych sytuacjach nawet nie jest wskazana. Nieostrość słownictwa prawnego wynika również ze zmienności, płynności pojęć prawnych w ewoluującym, żywym systemie prawa. Tłumacz zmuszony jest tym samym zmierzyć się z polisemią terminów prawnych występującą w dwóch kodach K i K_1 . Użytecznym narzędziem pozwalającym zmierzyć się z problemem polisemii jest kontekstowy odbiór komunikatu¹⁰.

Nadawca komunikatu, aby wyeliminować wieloznaczność tekstu prawnego, wykorzystuje kontekst zarówno językowy, jak i kontekst szerszy – tekstowy. Dla

¹⁰ Metodę kontekstowej analizy zdania przybliży J.D. Apresjan, *Semantyka leksykalna. Synonimiczne środki języka*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1995, s. 29–31.

odbiorcy kontekst tekstowy, ujmujący wyrazy w ramach szerszych jednostek redakcyjnych aktu prawnego – w ramach rozdziału, działu, księgi, a nawet całego aktu prawnego bądź aktów prawnych kluczowych dla danej dziedziny prawa, będzie miał istotne znaczenie w procesie wykładni prawa, przy odbiorze w warstwie dyrektywnej. Dla tłumacza, który musi się zmierzyć z właściwym znaczeniem poszczególnych jednostek leksykalnych, większe znaczenie będzie miał kontekst wewnątrzdzaniowy – obejmujący wyraz dopełniający do zwrotu, zdanie, w którym znajduje się tłumaczona jednostka leksykalna, oraz kontekst okolicznościowy – obejmujący najbliższe sąsiadujące zdania, w szczególności stanowiące wraz ze zdaniem tłumaczonym jedną jednostkę redakcyjną aktu prawnego¹¹. Kontekst wewnątrzdzaniowy w równej mierze dotyczy terminów specjalistycznych właściwych dla regulowanej materii, jak też słownictwa wspierającego. Odbiór komunikatu z wykorzystaniem kontekstu poprzedzać będzie zastosowanie przez tłumacza procedur przekładowych: zapożyczenia, kalki, przekładu dosłownego, transpozycji, modulacji, ekwiwalencji, adaptacji¹². Wskazane procedury będą bowiem służyły nadaniu komunikatu K_{n1}.

W pierwszej kolejności zastosowanie będzie miał kontekst wewnątrzdzaniowy obejmujący wyraz dopełniający do zwrotu.

Przykład 1.

Федеральный закон о несостоятельности (банкротстве)

„Prawo federalne o niewypłacalności (bankructwie)”

Статья 6. Рассмотрение дел о банкротстве

„Artykuł 6. Rozpoznanie spraw o bankructwo”

2. [...] *дело о банкротстве может быть возбуждено арбитражным судом при условии, что **требования к должнику** – юридическому лицу в совокупности составляют не менее ста тысяч рублей, к должнику – гражданину – не менее десяти тысяч рублей, а также **имеются признаки банкротства**, установленные статьей 3 настоящего Федерального закона.*

„2. [...] Sprawa o bankructwo może być wszczęta przez sąd arbitrażowy pod warunkiem, że **roszczenia w stosunku do dłużnika** – osoby prawnej w całości stanowią nie mniej niż sto tysięcy rubli, do dłużnika – obywatela – nie mniej niż dziesięć tysięcy rubli, a także **istnieją przesłanki bankructwa**, wprowadzone artykułem 3 niniejszego Federalnego prawa”.

¹¹ Por. M. Zieliński, op. cit., s. 144–145.

¹² Ж.-П. Вине, Ж. Дарбельне, *Технические способы перевода*, [w:] *Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике*, Moskwa 1978, s. 157–167.

Dojście do wskazanego rezultatu wymaga wcześniejszego ustalenia zwrotów wieloznacznych występujących w cytowanym przepisie prawnym. Niewątpliwie wieloznaczny jest leksem *требование* (znaczenia podane w słowniku¹³ – 1. żądanie, 2. żądanie, domaganie się, roszczenie, pretensja, 3. wymagania, wymogi, 4. potrzeby, 5. zapotrzebowanie, 6. kwit, zapotrzebowanie, zamówienie). Przyjęcie właściwego znaczenia wyrazu *требования* jest możliwe tylko po uwzględnieniu po pierwsze – kontekstu całego zwrotu, po drugie – całego zdania, i wreszcie całego języka prawnego. Dopełnieniem zwrotu jest jednoznaczny leksem *должник* (dłużnik). Wyklucza to użycie leksemu *требование* w znaczeniach wymagania, wymogi, potrzeby, zapotrzebowania. Kontekst wewnątrzzdaniowy obejmujący wyraz dopełniający do zwrotu pozwala zatem w znacznym stopniu zawęzić pole znaczeniowe analizowanego leksemu do znaczeń „żądanie/roszczenie”.

W języku ogólnonarodowym używa się zamiennie słów „żądanie” i „roszczenie”. Zadanie tłumacza właściwie kończy się w momencie dojścia do znaczenia językowego leksemu *требование*. Kontekst obejmujący całe zdanie, kontekst okołozdaniowy, nie wymusza wyboru znaczenia językowego między „roszczeniem” a „żądaniem”. Na dobór konkretnego leksemu pozwala kontekst polskiego języka prawnego. Roszczenie w prawie cywilnym to uprawnienie do żądania określonego świadczenia lub zaniechania działania¹⁴. Kodeks cywilny, Prawo upadłościowe i naprawcze posługują się leksemem „roszczenie”, tym samym leksem *требование* tłumacz przełoży na leksem „roszczenie”.

Kolejny zwrot *имеются признаки банкротства* został przetłumaczony na „istnieją przesłanki bankructwa”.

Wieloznaczny leksem *признак* może być tłumaczony jako¹⁵: 1. (*основание допущений*) znak, 2. (*проявление, примета*) oznaka, 3. (*отличительное свойство предметов, лиц*) cecha, 4. (*симптом*) objaw, 5. (*проявление*) przejaw. Jednoznaczny leksem *банкротство* (bankructwo) pozwala na dopasowanie odpowiedniego określenia. Wyrazem dopełniającym do zwrotu byłby leksem „cecha”. Jednostkę leksykalną *имеются* można tłumaczyć „są, istnieją, znajdują się”¹⁶; wynikiem tłumaczenia byłoby zatem zdanie „istnieją cechy bankructwa”, które oddaje znaczenie tłumaczonego zdania z uwzględnieniem kontekstu wewnątrzzdaniowego obejmującego wyraz dopełniający do zwrotu. Leksem „ce-

¹³ A. Mirowicz, I. Dulewiczowa, I. Grek-Pabisowa, I. Maryniakowa, *Wielki słownik rosyjsko-polski*, Moskwa – Warszawa 1986, t. 2, s. 599–600.

¹⁴ *Uniwersalny słownik języka polskiego*, pod. red. S. Dubisza, Warszawa 2003, t. 3, s. 973.

¹⁵ *Wielki słownik rosyjsko-polski z kluczem polsko-rosyjskim*, pod red. J. Wawrzyńczyka, Warszawa 2004, s. 614.

¹⁶ A. Mirowicz, I. Dulewiczowa, I. Grek-Pabisowa, I. Maryniakowa, op. cit., t. 1, s. 424.

cha” – rozumiana jako element odróżniający określony stan – dopełnia bankructwo, pozwala na właściwe oddanie komunikatu nadanego Kn w kodzie językowym K_1 . Wskazuje, iż konieczne jest zaistnienie elementów składających się na bankructwo, cech immanentnych, a nie tylko jakiegoś przejawu, objawu, symptomu. Poprzestanie na tym wyniku tłumaczenia nie stanowiłoby błędu, pozwalałoby na prawidłową wykładnię przepisu.

Zaistnienie cech bankructwa stanowi podstawę wszczęcia sprawy o bankructwo. Część 1 art. 6 stanowi właściwość sądu arbitrażowego do rozpoznania sprawy o bankructwo¹⁷. Odwołanie się do kontekstu okołozdaniowego pozwala na zastąpienie leksemu „cecha” leksemem „przesłanka”. W znaczeniu prawnym przesłanka to bowiem okoliczność, fakt mający znaczenie dla danego postępowania¹⁸. Użycie leksemu „przesłanka” uwzględnia zatem procesowy charakter instytucji bankructwa.

Przykład 2.

Уголовный Кодекс Российской Федерации

„Kodeks karny Federacji Rosyjskiej”

Статья 8. Основание уголовной ответственности

„Artykuł 8. Podstawa odpowiedzialności karnej”

[...] *Основанием уголовной ответственности является совершение деяния, содержащего все признаки состава преступления, предусмотренного настоящим Кодексом.*

„[...] Podstawą odpowiedzialności karnej jest dokonanie czynu, zawierającego wszystkie znamiona składu przestępstwa, przewidzianego niniejszym Kodeksem”.

Zwrot *состав преступления* jest wymieniony w słowniku¹⁹ jako „cechy przestępstwa/ znamiona przestępstwa”. We wcześniejszym przykładzie zostały przytoczone możliwe znaczenia leksemu *признак*. Wbrew wskazaniom słownika leksem *состав* tłumaczyć będziemy zgodnie ze znaczeniem językowym jako „skład”, zaś leksem *признак* jako „znamie”, gdyż wskazuje na to bezpośrednio kontekst wewnątrzdzaniowy, obejmujący wyraz dopełniający do zwrotu. Także w innych przepisach *Уголовного кодекса Российской Федерации* prawodawca

¹⁷ Artykuły w rosyjskich aktach prawnych dzielą się na części, części zaś na numerowane punkty, podpunkty bądź nienumerowane akapity. Por. *Методические рекомендации по юридико-техническому оформлению законопроектов*, Аппарат Государственной Думы, Правовое управление, [b.m.w.] 2004.

¹⁸ Por. *Uniwersalny słownik języka polskiego*, t. 3, s. 731.

¹⁹ *Wielki słownik rosyjsko-polski z kluczem polsko-rosyjskim*, s. 761.

posługuje się zwrotem *признаки преступления* bądź *признак преступления* z pominięciem leksemu *состав*, co potwierdza trafność dokonanego przekładu.

Przykład 3.

Гражданский кодекс российской федерации

„Kodeks cywilny Federacji Rosyjskiej”

Статья 20. Переработка

„Artykuł 20. Przetworzenie”

*1. Если иное не предусмотрено договором, право собственности на новую движимую вещь, изготовленную лицом **путем переработки** не принадлежащих ему материалов, приобретает собственником материалов.*

„1. Jeśli odmiennie nie zastrzeżono umową, prawo własności nowej rzeczy ruchomej, wykonanej przez osobę **drogą przetworzenia** z materiałów nie należących do niej, nabywa właściciel materiałów”.

Wyraz *путем* to narzędnik rzeczownika *нуть*, co oznacza „drogą”. Leksem *переработка* posiada kilka znaczeń²⁰: 1. przetwarzanie, 2. (*продуктов питания*) przetwórstwo, 3. (*напр. нефти*) przerób, 4. (*переделка*) przerobienie, 5. (*результат переделки*) przeróbka, 6. (*результат производственного процесса*) przetwórc, 7. (*работа сверх нормы*) praca ponad normę /godziny ponadliczbowe. Kontekst wewnątrzdzaniowy pozwala na wybranie odpowiedniego tłumaczenia nr 5. Jednak w polskim systemie prawnym używa się terminu „przetworzenie”.

Dalej cytowany artykuł brzmi:

*Однако если стоимость переработки существенно превышает стоимость материалов, право собственности на новую вещь приобретает лицо, которое, **действуя добросовестно**, осуществило переработку для себя.*

„Jednakże jeśli wartość przetworzenia istotnie przewyższa wartość materiałów, prawo własności nowej rzeczy nabywa osoba, która **działając w dobrej wierze**, dokonała przetworzenia dla siebie”.

Słowo *добросовестный* w słowniku PWN²¹ posiada jedno znaczenie – „sumienny”. W *Wielkim słowniku rosyjsko-polskim*²² występuje hasło *добросовестно* z polskimi odpowiednikami „sumiennie, rzetelnie”. Przetłumaczenie tego zwrotu

²⁰ Ibidem, s. 535.

²¹ Ibidem, s. 179.

²² A. Mirowicz, I. Dulewiczowa, I. Grek-Pabisowa, I. Maryniakowa, op. cit., t. 1, s. 269.

jako „działając sumiennie” czy też „działając rzetelnie” nie oddaje jego istotnego znaczenia w języku polskim, a ściślej w polskim języku prawnym. Należy uwzględnić w przekładzie kontekst tekstowy, ujmujący wyrazy w ramach szerszych jednostek redakcyjnych aktu prawnego, polski język prawny i jego stałe wyrażenia.

Przykład 4.

Уголовный Кодекс Российской Федерации

„Kodeks karny Federacji Rosyjskiej”

Статья 39. Крайняя необходимость

„Artykuł 39. Wyższa konieczność”

1. *Не является преступлением причинение вреда охраняемым уголовным законом интересам в состоянии крайней необходимости, то есть для устранения опасности [...].*

„1. Nie stanowi przestępstwa wyrządzenie szkody chronionym kodeksem karnym interesom **w stanie wyższej konieczności**, to znaczy dla usunięcia niebezpieczeństwa [...].”

Крайняя необходимость to według słownika²³ „ostateczna konieczność”. Także znaczenia poszczególnych leksemów wchodzących w skład tego wyrażenia nie pozwalają na jego prawidłowe przetłumaczenie. *Крайний*²⁴ – 1. skrajny, 2. końcowy, krańcowy, 3. ostateczny, 4. ostateczny, krańcowy, 5. skrajny, krańcowy; *необходимость*²⁵ – niezbędnosc, konieczność, nieodzowność. Przyjmując jednakże leksem „konieczność” jako odpowiednik wyrazu *необходимость*, uzyskujemy zwrot „ostateczna konieczność”, wyrazem logicznie dopełniającym jest bowiem leksem „ostateczna”, adekwatnie oddający wyjątkowość normowanej sytuacji. Uwzględniając jednakże polski język prawny, zwrot *в состоянии крайней необходимости* będzie tłumaczony „w stanie wyższej konieczności”.

Zastosowanie kontekstu zdaniowego obejmującego całe zdanie, nie tylko wyraz dopełniający do zwrotu, podczas translacji określonej jednostki leksykalnej najłatwiejsze jest do uchwycenia w przypadku wyszczególniania w zdaniu terminów, między którymi występuje stosunek wykluczania się zakresów.

²³ Ibidem, t. 1, s. 507.

²⁴ Ibidem.

²⁵ Ibidem, t. 1, s. 704.

Przykład 5.

*Федеральный закон о высшем и **послевузовском профессиональном образовании***

„Prawo federalne o wykształceniu wyższym i **podyplomowym zawodowym**”

Статья 20. Работники высших учебных заведений

„Artykuł 20. Pracownicy uczelni wyższych”

*1. В высших учебных заведениях предусматриваются должности научно-педагогического (профессорско-преподавательский состав, научные работники), инженерно-технического, **административно-хозяйственного**, производственного, **учебно-вспомогательного** и иного персонала.*

„1. W wyższych uczelniach przewiduje się stanowiska naukowo-pedagogicznego (profesorsko-nauczycielskie grono, pracownicy naukowci), inżyniersko-technicznego, **administracyjno-gospodarczego**, produkcyjnego, **naukowo-pomocniczego** i innego personelu”.

W tytule przykładowego prawa zachodzi trudność w określeniu wykształcenia. Przyjęcie właściwego znaczenia możliwe jest tylko w odniesieniu do znaczenia całego zdania, tj. informacji o wykształceniu. Kontekst wewnątrzdanowy pozwala na rozumienie zwrotu *послевузовском профессиональном образовании* jako określającego odmienny typ wykształcenia niż wykształcenie wyższe, o którym mówi drugi zwrot zawarty w tytule aktu – *высшем образовании*.

Jeśli *вуз* to „wyższa uczelnia”²⁶, a *вузовский* to przymiotnik utworzony od rzeczownika *вуз*, określenie *послевузовский* (nie występuje w wymienianych słownikach) powinno oznaczać „po uczelni wyższej”. Nie jest to jednak określenie funkcjonujące w polskim systemie szkolnictwa wyższego. W Rosji istnieje odmienny system kształcenia, sformułowanie „podyplomowe” będzie więc najbardziej adekwatne, aczkolwiek nie będzie oznaczało dokładnie tego samego co w języku polskim, gdyż obejmie również studia doktoranckie. Przymiotnik *профессиональный* posiada trzy polskie odpowiedniki²⁷: „zawodowy, profesjonalny, fachowy”. Jako dopełnienie do zwrotu kwalifikuje się jedynie leksem „zawodowy”, pozostałe bowiem wyrazy stanowią określenie stopnia doskonałości danej działalności. Wykształcenie podyplomowe zawodowe, jako odmienne od wyższego, nie będzie równoznaczne z wykształceniem wyższym zawodowym, które można osiągnąć w polskim systemie.

²⁶ Ibidem, t. 1, s. 163.

²⁷ Ibidem, t. 2, s. 286.

Podobną trudność translacyjną w przytoczonym przykładzie sprawiają wymienione stanowiska pracy. Między zakresami znaczeniowymi użytych leksemów nie zachodzą jednakże wyłącznie stosunki wykluczania się. Aczkolwiek stanowisko naukowo-pedagogiczne jest znaczeniowo odmienne od stanowiska administracyjno-gospodarczego, to stanowisko administracyjno-gospodarcze może być tożsame ze stanowiskiem np. produkcyjnym. Dla zachowania jednoznaczności komunikatu nadanego Kn_1 nie jest dopuszczalne skrócenie nazwy do odpowiednika w języku ogólnonarodowym polskim. Administracyjno-gospodarcze stanowiska w prawie polskim to po prostu stanowiska administracyjne. Jednakże skrócenie podanej nazwy mogłoby być sprzeczne z komunikatem nadanym Kn , skutkować odmiennym zrozumieniem przez receptora R_1 . W polskim systemie szkolnictwa wyższego funkcjonuje pomocniczy personel naukowy, np. laboranci, stojący wyżej do pracowników inżynieryjno-technicznych. W tym wypadku przestawienie przydawek nie zmienia jednakże treści nadanego kodu.

Przykład 6.

Семейный кодекс российской федерации

„Kodeks rodzinny Federacji Rosyjskiej”

Статья 35. Владение, пользование и распоряжение общим имуществом супругов

„Artykuł 35. Posiadanie, korzystanie i rozporządzanie majątkiem wspólnym małżonków”

1. Владение, пользование и распоряжение общим имуществом супругов осуществляются по обоюдному согласию супругов.

„1. Posiadanie, korzystanie i rozporządzanie majątkiem wspólnym małżonków **realizuje się** za obopólną zgodą małżonków”.

Leksem *осуществляться* posiada następujące znaczenia²⁸: „urzeczywistniać się, realizować się, spełniać się, dokonywać się”. Każdy z wymienionych leksemów w języku polskim oddaje wymagane znaczenie. Kontekst wewnętrzzdaniowy nie może być jedynym kryterium doboru odpowiednika znaczeniowego. Wybór właściwego znaczenia motywuje dopiero szerszy kontekst prawno-językowy.

Odwołanie się do kontekstu okołozdaniowego pozwala na zrozumienie tłumaczonych terminów, a także dopełnienie o leksem, którego odpowiednik znaczeniowy nie został ujęty w komunikacie nadanym, a który jest konieczny lub użyteczny w tłumaczeniu.

²⁸ Ibidem, t. 1, s. 820.

Przykład 7.

Семейный кодекс российской Федерации

„Kodeks rodzinny Federacji Rosyjskiej”

Статья 80. Обязанности родителей по содержанию несовершеннолетних детей

„Artykuł 80. Obowiązki rodziców utrzymania niepełnoletnich dzieci”

1. *Родители обязаны содержать своих несовершеннолетних детей. Порядок и форма предоставления содержания несовершеннолетним детям определяются родителями самостоятельно.*

„1. Rodzice są zobowiązani utrzymywać niepełnoletnie dzieci. Porządek i forma **udzielania [środków]** utrzymania niepełnoletnim dzieciom jest określana samodzielnie przez rodziców”.

W języku rosyjskim *содержание* to: 1. utrzymywanie, trzymanie, 2. utrzymanie, 3. pensja, pobory, 4. zawartość, 5. treść, 6. spis treści²⁹. Wybór znaczenia nr 2 motywuje dopełnienie zwrotu *содержание несовершеннолетних детей* „utrzymanie niepełnoletnich dzieci”. Dodanie leksemu „środków” wynika zaś z zastosowania kontekstu okolicznościowego. W części drugiej artykułu 80 występuje bowiem zwrot *средства на содержание* – „środki utrzymania”. Poprzestanie jedynie na sformułowaniu „udzielania utrzymania” z pominięciem leksemu „środków” mogłoby skutkować błędnym zrozumieniem tłumaczonego przepisu.

Wnioski

1. Wewnątrzdaninowy kontekst obejmujący wyraz dopełniający do zwrotu pozwala na trafny dobór znaczeniowych odpowiedników tłumaczonych leksemów. Znaczenie językowe ustalone przy zastosowaniu kontekstu wewnątrzdaninowego winno być jednakże oddane poprzez leksemy języka prawnego. Inaczej mówiąc, wyrazami dopełniającymi do zwrotu winny być leksemy pochodzące z języka prawnego. Poprzestanie na wyrazach zaczerpniętych z języka ogólnonarodowego, przy funkcjonujących w języku prawnym leksemach o polach znaczeniowych pokrywających się ze znaczeniami terminów wziętych z języka ogólnonarodowego, a używanych w celu uzyskania jednoznaczności, może prowadzić do odmiennego rozumienia terminów i zwrotów tłumaczonych niż terminy, zwroty danego języka prawnego.

²⁹ Ibidem, t. 2, s. 491.

2. Kontekst wewnątrzdzaniowy wykraczający poza kontekst wyrazu dopełniającego do zwrotu, jak również kontekst okołozdaniowy i szerzej – kontekst języka prawnego częstokroć pozwalają na zawężenie pola znaczeniowego tłumaczonego leksemu w stosunku do pola znaczeniowego wynikającego z kontekstu wyrazu dopełniającego do zwrotu. Pozwalają na dobór odpowiednika znaczeniowego odmiennego niż wynikający z zastosowania wyłącznie kontekstu wyrazu dopełniającego do zwrotu. Kontekst okołozdaniowy pozwala również na dopełnienie tłumaczonego zwrotu o leksem konieczny lub użyteczny dla zrozumienia tłumaczonego zwrotu.

3. Kontekstowy odbiór komunikatu, odczytanie jego znaczenia przy zastosowaniu leksemów języka prawnego, nie wyklucza jego nadania w nowym kodzie językowym przy zastosowaniu odmiennych wyrażen niż zastosowane do jego odbioru. Techniki przekładu mogą bowiem prowadzić do zastosowania innych leksemów, stworzenia neologizmów, do zapożyczenia, translacji dosłownej.

4. Kontekstowe rozumienie terminów języka prawnego pozwala również na skonstruowanie jednoznaczeniowego słownika języka prawnego przy zastosowaniu kwalifikatorów terminologicznych odnoszących się do konkretnych wąskich dziedzin i gałęzi prawa.

Резюме

Из наблюдений над контекстным пониманием юридического текста как основой перевода

В статье авторы обращают внимание на некоторые проблемы перевода юридического текста. При переводе юридического текста должен учитываться тот факт, что восприятие текста осуществляется на двух уровнях: переведенный текст подвергается последующему толкованию. Переводчик, переводя юридический текст с русского языка на польский, испытывает трудности при отборе соответствующих лексем. Русско-польские толковые словари не всегда отмечают все значения данной лексемы, и прежде всего не учитывают юридического языка. Переводчик должен самостоятельно оценивать контекст предложения, который всегда бывает шире контекста слова с его дистрибуцией, затем принимать во внимание весь переводимый текст и юридический дискурс в целом, что позволяет сузить круг значений лексемы в контексте словосочетания.

Summary

The observation of the context understanding of the legal text as the basis of the translation

The present article attempts to take note of some existing problems with the legal texts translation. The legal texts translation has to take into consideration the fact, that the text is experienced in two ways – translated text is the subject to further interpretation. A translator translating the legal text from Russian into Polish faces difficulties with choosing the proper lexems. Russian-Polish translating dictionaries do not always present all the meanings of the given lexems and first and foremost they do not always consider language of the law. A translator himself has to use in a translation a inner sentence context, which exceeds the context of a word which is complete to a phrase, as well as a translator has to use a surround sentence context and in comprehensiveness a legal language context which often allows to reduce the meaning of translated lexeme in relation to semantic field, resulting from the context of a word which is complete to a phrase.